

A MAI LENGYEL PRÓZA

1939-ben a háború kitörésének pillanatától — a lengyel irodalom látzólag elnémult. Látszólag, de nem valójában. Az irodalom a föld alá költözött. Eltűnt a kiadó piac, megszűntek a folyóiratok és ujságok. A fővárosban csupán egy hivatalos napilap jelent meg, melyet a megszállók rossz lengyeliséggel szerkesztettek. A közvélemény azonnal „rongynak” keresztelte el a lapot. Sem az idősebb írónemzedék tagjai, kiknek neve nemcsak széltében az országban, hanem a határokon túl is ismert volt; sem a fiatalabbak, akik csak most léptek az írók sorába, nem mocskolták be nevüket az ellenséggel való együttműködéssel. A németek, akik feladatuk tűzték ki a lengyel értelmiség kiirtását — elsősorban a toll és a tudomány embereit üldözték. Sok író pusztult el. Sokan közülük keresztülmentek a koncentrációs táborok poklán, Nagy többségük, falvakban és kis városokban, más név alatt bujdosni kényszerült a Gestapo elől. Legtöbbször mindenüket elvesztették; könyvtárakat, kézírataikat, egész alkotó életük erkölcsi és anyagi eredményét. Fizikai munkát végeztek — gyakran erejükön felül. Többen közülük lengyel nyelvoktatással foglalkoztak, történelmet és irodalmat tanítottak a titkos gimnáziumi és egyetemi tanfolyamokon.

De a „föld alatt”, az ellenállási mozgalomban élt a lengyel irodalom. Élt és hatásosan dolgozott a népbuító goebbelsi propaganda ellen. A németek nem tudtak Lengyelországban quisling-kormányt alakítani. A közvélemény — politikai beállítottságra való tekintet nélkül — illegálisan működő írók és publicisták vezetésével megbélyegezte az együttműködés minden kísérletét.

Amint elhallgattak az ágyúk — megszólaltak a műzsák. A városok elpusztítása, legfőképpen a főváros pusztulása okozta technikai nehézségek ellenére, megjelentek a napilapok és az irodalmi folyóiratok. A szabad szóra kitéhezett olvasók szétkapkodták ezeket; örömmel köszöntötték a hasábokon a háború előtről ismert kiváló írók neveit. Nagy számmal jelentkeztek új írók is, akik első műveiket a földalatti sajtóban nyomatták. Az irodalom új írónemzedékkel lett gazdagabb; a háború okozta megrázkódtatás, a partizánharegek, a nemzet történelmében bekövetkezett legsúlyosabb szenvedések, sok nagyszerűnek ígérkező tehetségben ébresztették fel és gyorsították meg a kibontakozást.

A háború kibővítette az irodalmi látókört. Kényszerítette az irodalmat, hogy nyitott szemmel nézze az embert és a világot. Nem egy fátyolt lebbentett fel, nem egy álmítást szüntetett meg. A lengyel alkotóerő igazi kiteljesedését a legdöntőbb időkben érte el. S ezt elsősorban az emberek iránti együttérzés és az életmegnyilvánulások mechanizmusának, valamint az egyedeket a közösség kötelékében egymáshoz kapcsoló jogainak felismerése útján érte el.

Ma még nem is lehet megjósolni, milyen irányban halad majd a lengyel prózairodalom a jövőben, hogyan válik az új Lengyelországban a valóság tükröképévé; megállapíthatjuk azonban, hogy megközelítette ezt az élmények legmélyebb egyszerűségéig.

A visszanyert függetlenség első három évében, a regényirodalom kitűnő termékeinek többségét a háború visszhangjai töltötték meg. Az idősebb nemzedék írói, akiknek alkotásai főleg az egyéni emberi sorsok problémáira korlátozódtak, akikre valósággal ránehezedett Proust nagy művének technikája és az újkori pszichológia irányai (Freud); most arra törekcsenek, hogy a háború és a forradalom kataklizmáján keresztülszántott társadalommal mind erősebben egyesüljenek. A mai irodalommal szemben, az alkotó kritika követelményei között első helyen a realizmus követelménye szerepel. Az irodalmi kritika legkiválóbb reprezentánsai Wyka Kzimirz és Kott Jan követendő példaként rámutattak az európai prózairodalom elmúlt korszakának nagy realistáira: Balzacra, Flaubertre és Dickensre. A lengyelek közül felidéztek az elmúlt század második felének nagy íróit Prus Boleslaw-ot és Orzeszkowa Elizát. Ez utóbbi a társadalmi igazságosság első harcosa; küzdött az állampolgárok egyenjogúságáért, amely őket fajra és nemzetiségre való tekintet nélkül megilleti.

Az idősebb lengyel írónemzedék legkiválóbbjaihoz kétségkívül *Nalkowska Zofia* tartozik. Prózája makulátlan és eredeti. Számos regényében mély pszichológiai tudással formálja regényalakjait. Saját szenvedélyeik, törekvéseik és vágyaik hálójába került emberek sorsát rajzolja meg, emellett a kor és környezet képét mindig hűségesen adja vissza. Nagy életbölcseességét a legművészebb eszközökkel fejezi ki. Nalkowska munkássága sokoldalú és termékeny. Sok regényt és elbeszélést írt; legkiválóbbak: „Dom nad lakami“ (Ház a rétek felett), „Choucas“, „Niedobra milosc“ (Rossz szerelem), „Romans Teresy Hennert“ (Hennert Teréz szerelme). „Granica“ (Határ) e. regényében — mely néhány évvel a háború előtt jelent meg — bátran nyúl a háborúelőtti Lengyelország társadalmának fájó pontjaihoz. A németek által megszállt Varsóban, Nalkowska Zofia otthona volt az a hely, ahol a megkínzott és üldözött tollforgatók mindig segítséget, biztatást találtak; ahol a körülöttük dühöngő gaztettek és aljaságok ellenére ápolták a szó szépségét és az emberekbe vetett hitet. A fasizmus bukása után, Nalkowska — mindig fiatalos és fáradhatatlan energiával — alaposan megismeri a bűnös rendszer következményeit. Tanulmányozza az auschwitzi haláltábor aktáit és ami ezekből előtte feltáru, lelke mélyéig felrázza. Ennek az átélésnek gyümölcse a „Medaliony“ (Medaillonok) című könyvecske, Nalkowska ebben az emberi fájdalom és szenvedés szintetikus képét adja. Több rövid elbeszélésben érezobrot állít a mártiroknak. A „Medaliony“ mottója: „Emberek tették ezt embertársaikkal“. Ezekben az elbeszélésekben Nalkowska művészete legtökéletesebb formában bontakozik ki.

Nalkowska mellett — a legnagyobbakhoz tartozik *Iwaszkiewicz Jaroslaw* költő és prózaíró, aki ezidőszereint az Írók szakszervezetének elnöke és egyik élvonalbeli irodalmi lapnak a „Nowiny Literackie“ (Irodalmi hírek) főszerkesztője. Írói tevékenysége gazdag. Költeményeken kívül sok elbeszélést és regényt írt. Színműveit Európa több színpadán játszották. A „Czerwone taraze“ (Vörös tárcsák) című történelmi regénynek szerzője. Kitűnő tárcsáíró és eredeti színműíró. A „Lato w Nohant“ (A nohanti nyár) című

színműve, melynek meséje Chopin és George Sand szerelme körül szövődik; a háború előtt óriási sikert aratott és a mai napig sem került le a színpadról. 1949-ben Chopin halálának 100-ik évfordulóján, mikor az egész világ hódol majd a nagy mester emlékének, a „Nohanti nyár“ újból színre kerül Párisban, Bécsben, Rómában és Prágában. Igen érdekes Iwaszkiewicz „Maskarada“ (Jelmezbál) című színműve. Ebben Puskinnak a nagy orosz költőnek életéből dolgoz fel egy epizódot. Az 1946-ban megjelent „Stara cegelnia“ (A régi téglagyár) című színműve a megszállt ország életének, realizmusában megrázó s emellett rendkívül finoman megrajzolt képét adja. 1947-ben Iwaszkiewicz elnyeri az „Odrodzenie“ című irodalmi lap első díját a „Nowa milose“ (Új szerelem) és „Nowele wloskie“ (Olasz novellák) címmel — már a háború után megjelent — novella-gyűjteményeivel. Iwaszkiewiczet látszólag sodorják magukkal a mindennapok aktualitásai. Művei azonban aktuálisak szélesebb, örök és általános emberi értelmezésben, aminthogy örök a fájdalom, a boldogság, szerelem és halál. Iwaszkiewicz műveiben követi az európai irodalom hagyományait és gazdagítja ezt sajátos, igéző és ízig lengyel formával.

Komoly fajsúlyú irodalmi tevékenysége, *Dabrowska Mariát* évek óta a lengyel írók élvonalába állítja. Haladó szellemű, sőt harcias írásai közül legismertebb „Noce i dnie“ (Éjjelek és nappalok) című trilógia, melyben az író beható és részletes képét adja a földbirtokos osztály lassú hanyatlásának. Azokról a társadalmi és ideológiai változásokról ad számot, melyek a lengyel társadalomban az elmúlt század dereka óta végbementek.

Ha a háború előtt már ismert írókról beszélünk, úgy meg kell emlékeznünk *Gojawiczynska* Pola-ról és *Boguszewska* Helenaról. Két remek stílusú író, kitűnő érzékkel tapintanak rá a régi rendszer fájó pontjaira; — a legtisztább formában, magas művészi eszközökkel — alakítják szürke lengyel kisemberek sorsát. A romokon feltámadó Varsó új életének nagyszerű képe *Gojawiczynska* legutolsó regénye: „Stolica“ (A főváros). Hasonlóan szép *Boguszewska* gyermekkori visszaemlékezései „Czekamy na zycie“ (Az életre várunk), melyben a lengyel határmenti nemesség örökre letűnt életét eleveníti meg.

A fiatalabb írók közül már a háború előtt magára vonta a figyelmet *Andrzejewski Jerzy* „Lad serea“ (Rend a szívben) című regényével. E regényben felvetett kérdések a fiatal írók Mauriac és Bernanos példájára, a katolikus gondolat előharcosaként tüntették fel. Ezzel szemben a háború után kiadott háborús élményeiről szóló elbeszélések, az íróban végbement belső változásról tanuskodnak, jelzik lelki átalakulását és a tisztán emberi problémák felé fordulását.

A ma lengyel irodalmában kivételes helyet foglal el *Rudnicki* Adolf. Már a háború előtt ismerik érdekes regényeit: „Lato“ (Nyár) és „Szezury“ (Patkányok). A háború után saját világnézetének és művészi eszközeinek biztos tudatában, érett, mélyen gondolkodó íróként mutatkozik meg. A lengyel zsidóság pusztulása lelke mélyéig megrázza. Írásaiban örök emlékül támasztja fel a lengyel kisvárosok lakóinak életét, akik évszázadok előtt telepedtek meg lengyel földön és mélyen belegyökereztek az ország tájaiba, történelmébe és szokásaiba. Kiadja nagyszerű elbeszéléseit, többek között: „Czysty nurt“ (A tiszta áradat), „Kon“ (A ló), „Shakespeare“. Legutóbb megjelent elbeszélése „Uciezka z Jasnej Polany“ (Szökés Jasna

Polanaról) témájában eltér többi elbeszélésétől: mesteri módon fejezi ki azt a gondot, amit a világbékét fenyegető német kérdés okoz Lengyelországnak és a békét áhító Európának.

Igen érdekes, francia bájjal és humorral telt egyéniség *Breza* Tadeusz, regény- és tárcaíró. 1946-ban adta ki regénysorozatának első részét „Mury Jerycha“ (Jericho falai) címmel. E regényben nagy lélektani tudással és eredeti humorral tárja fel a háborúelőtti Lengyelország politikai és társadalmi életének bonyolult szerkezetét. Breza e regényéért kapta meg 1946-ban az „Odrodzenie“ első díját.

Putrament Jerzy, már a háború előtt ismert költő; a demokratikus gondolat harcosa. Kötetekre terjedő költeményein kívül — a háború után — művészi fejlettségének teljében adja ki regényét „Rzeczywistosc“ (Valóság) címmel, mely a vilnai baloldali ifjúság háborúelőtti kemény életéről szól. Háborús élményei és reflexiói nyomán, megjelenik novellás kötete: „Swieta kulo“ (Szent gömb). Mint kiváló politikus Putrament most a párizsi nagyköveti tisztséget tölti be, ez azonban nem zavarja szenvedélyes vitacikkek megírásában és élénk részvételét a lengyel irodalmi életben.

A fiatal *Brandys* Kazimierz a háború után feltűnt írók közül került az irodalom élvonalába. Saját vérével megírt regénye „Miasto niepokonane“ (A legyőzhetetlen város) a háborús, bosszúálló Varsó rapszódíája, elnyerte számára Varsó város irodalmi díját. Brandys jólsikerült önéletrajzában a „Drewniany kon“-ban (Fa ló) groteszk formában emlékszik vissza a kisvárosi „jó gyermekszobában“ eltelt gyermekkorára. Legutóbb megjelent elbeszélésében „Sámson“-ban érett íróként szól, aki megérti az átélt háborús tragédia és az azt követő szociális változások okozati összefüggéseit.

Ragyogó bemutatkozás volt *Dyगत* Stanislaw könyve a „Jezioro Bodenskie“ (A bódeni tó). Témája: a háborúban német részről e tó partján internáltak élete. Dyगत frappáns stílusával, a minden értelemnélküli cselekményből — látszólag humoros regény keletkezik, mely telve van „Pure nonsens“-szel és szellemes paradoxonnal. A felszín alatti belső tartalom azonban elárulja a mélyen gondolkodó író. Néhány aforizmában olyan jellemrajzot ad a németekről, mint eddig még senki más. Második regénye a „Pozegmania“ (Búcsúzások), ebben a lengyel szenvedések leírásának realizmusa mellett nem veszi el szatirikus eredeti meglátását és magávalragadó humorát.

Meglepő sikert ért el egyszerre szerelte le a közönséget és kritikát az ifjú *Zukrowski* Wojciech. Első műve „Z kraju milezenia“ (A hallgatás országából) című háborús elbeszélései, kitűnő mesélő készségéről tanuskodnak. Stílusa nagyszerű, éleslátása igaz művészre vall. Ezeket az erényeit még tradicionális katolikus világnézetének ellenfelei is elismerik. Második könyve ifjúsági regény: „Porwanie w Tiutiurlistanie“ (Elrablás Tiutiurlistanban) fantáziával, költői lendülettel és sok pedagógiai értelemmel írt mű. A „Porwanie w Tiutiurlistan“-t most több nyelvre fordítják és idővel bizonyára bevonul az európai gyermek könyvtárába, úgy mint akár a „Gulliver“ vagy „Robinson Kruzoé“. Meglepetést keltettek Zukrowskinak nemrégiben megjelent elbeszélései „Piérkiem flaminga“ (Flamingó tollával). Bár művészi kifejezőkészsége épp oly tökéletes, stílusa itt teljesen elütő előző realizmussal telített elbeszéléseitől. Ez az író gazdag sokoldalú, nagyszerűen fejlődő tehetségéről tanuskodik.

Nehéz egy cikk keretében összefoglalni a lengyel irodalom összes eredményeit és reménységeit. A lengyel prózairodalom gazdag és sokoldalú. A két súrlódó ideológiai áramlat: a marxista és a katolikus csak fokozzák fényét és lendítőerőt adnak a további szabad alkotásnak. A rendszer-változás okozta körülmény, hogy olyan rétegek jutottak szóhoz, melyeket nemrég még a nyomor és előítéletek kínai fala zárt el a kultúrmunkától, kétségkívül hozzájárul majd a lengyel prózairodalom témakörének és stílusának gazdagításához. Lengyelország kultúrtörékvéseinek jelszava: felfelé egyenlítődé. A népi államban a művészek felkarolása, hivatalos részről a művészeknek nyújtott segítség, legfőbb alapja és záloga a lengyel irodalom további fejlődésének.

CZERMAKOWA IZABELLA

MÁNDY IVÁN NOVELLÁI

Bár még nincsenek kötetben összefoglalva, beszélni kell Mándy Iván novelláiról, nemesak azért, mert írójukat a Baumgarten kuratórium éppen most tüntette ki, hanem mert ezek a novellák olyan művészi eredményei a fiatal magyar szépprózai ábrázolásnak, melyek a novella-írás nem egy lényeges problémájára megfelelnek. Mit jelent ez? Nem többet annál, minthogy Mándy Iván kialakított egy nagyon is sajátos, messziről felismerhető, érett novella-stílust, amelynek segítségével jó, sőt gyakran kitűnő elbeszéléseket ír. Ábrázoló módszerének érvényességéről azonban korai lenne talán ennél többet mondani. Mégis kétségtelen, hogy novella-stílusá beleillik abba a módfelett igényes írás-hagyományba, melyet irodalmunkban Gelléri Andor Endre, Pap Károly és Illés Endre nevei fémjelznek.

Közhely, hogy a novella legfőbb problémája a sűrítés. Annyi meghatározás mellett, eggyel szaporítva a sort, mondhatnánk azt, hogy a novella az epika szonettje, azzal a paradox különbséggel, hogy valójában nagylélekzetű műfaj. Olyan kürtszólam, amelyet végig a legnagyobb erőfeszítéssel kell kifújni. Nos, Mándy Iván a formáló, sűrítő módszerek alkalmazása előtt, már a tárgyválasztásban telt alaphangú, zárt témakört szemel ki magának. Novellái majdnem kivétel nélkül a külváros vidékén, a város peremén játszódnak és alakjai is legnagyobbbrészt a társadalom peremén kallódó emberek, vagányok, suhancok, máról holnapra tengődő kiszolgálók, esaposok, a Józsefvárosi terek ödöngő figurái. Erős körvonalu, sűrű világ ez, néhol szinte egzotikum jellegű, melyet tömör, rövid jelenetekben, filmszerűen pergetett képekben ábrázol. Ime egy jellegzetes filmkocka:

A kapualjban felgyulladt a lámpa, valaki megfogta Spinyóka kezét és egyszerre ott volt a táncolók között.

— Hát a Spinyóka nem táncol?

Lehajtotta a fejét, esőndesen vihogott, úgy mozgatta a karját, mintha ringatna valakit.

— Majd kerítünk neki táncost! Dönci, hol a Dönci!

Spinyóka még mindig nem nézett fel, de érezte, hogy a fejére tesznek valamit. Odanyult és felesattant a nevetés. Kis koszorú volt a fején, — koszorú falevelekből, ágakból. Hosszúszerű, kókadtfejű virágot nyomtak a kezébe. Így